

Rapport 2010:74

Arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll

Grop i Gropgatan

RAÄ 21
Gropgatan och Backegatan
Vadstena stad och kommun
Östergötlands län

Olle Hörfors

Grop i Gropgatan

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte och frågeställningar	5
Metod och dokumentation	5
Resultat	5
Referenser	8
Tekniska uppgifter	9
Bilaga 1. Lager- och anläggningslista	10
Bilaga 2. Ritningar	11
Bilaga 3. Fyndlista	12

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

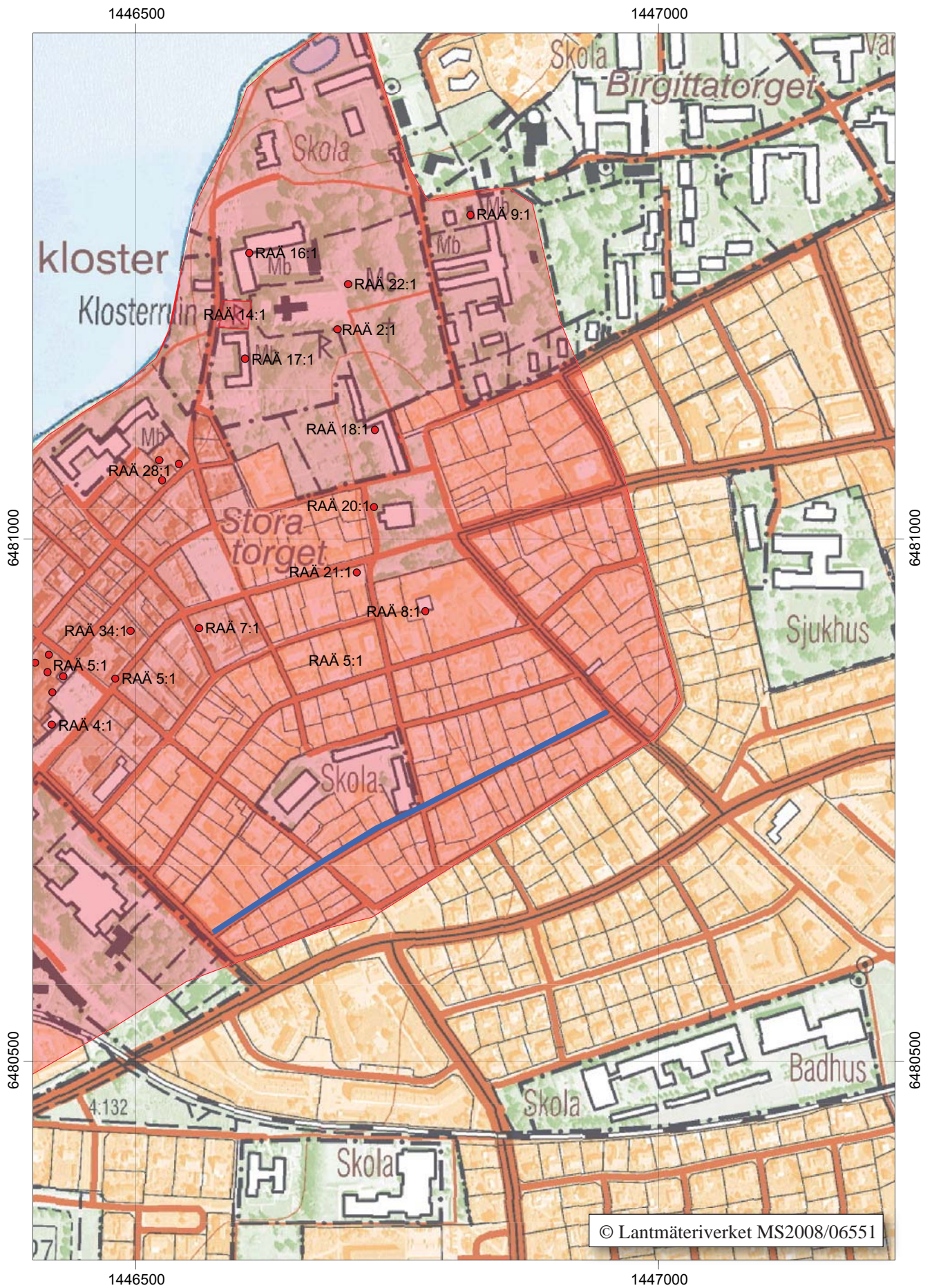
Sammanfattning

Efter tillstånd från Länsstyrelsen Östergötland genomförde Östergötlands länsmuseum november 2006 en arkeologisk förundersökning i Grop- och Backegatorna i Vadstena. Anledningen var nedläggande av nya och ersättande av gamla VA-ledningar.

Gatorna ligger strax norr om Vadstenas medeltida södra befästningslinje, stadens ”grop och plankor”. Trots att den grävda sträckan var över 440 m lång kunde endast två 5 m långa sträckningar med bevarat kulturlager dokumenteras. En i östligaste delen av Gropgatan och en i västligaste delen av Backegatan. I båda fallen dokumenterades äldre kullerstengator och i Backegatan ett minst 0,6 m tjockt kulturlager innehållande byggavfall, animalieben och BII:4 keramik. En skärva kan dateras till tidigt 1600-tal.

Inga rester efter någon försvarsanläggning påträffades.

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med schaktsträckan markerad (blå). Gropgatan sträcker sig åt nordöst från Slottsgatan fram till Strågatan där den byter namn till Backegatan som i sin tur mynnar i Skänningegatan. Skala 1:5 000.

Inledning

Efter tillstånd från Länsstyrelsen Östergötland genomförde Östergötlands länsmuseum i november 2006 en arkeologisk förundersökning i Grop- och Backegatan i Vadstena. Anledningen var nedläggande av nya och ersättande av gamla VA-ledningar. Uppdragsgivare var Vadstena kommun, Tekniska kontoret, som också svarade för grävmaskin och grovarbetskraft. Antikvariskt ansvarig var Anders Lundberg, fältarbetet utfördes av Anna Börjesson medan Olle Hörfors svarade för rapporten.

Områdesbeskrivning

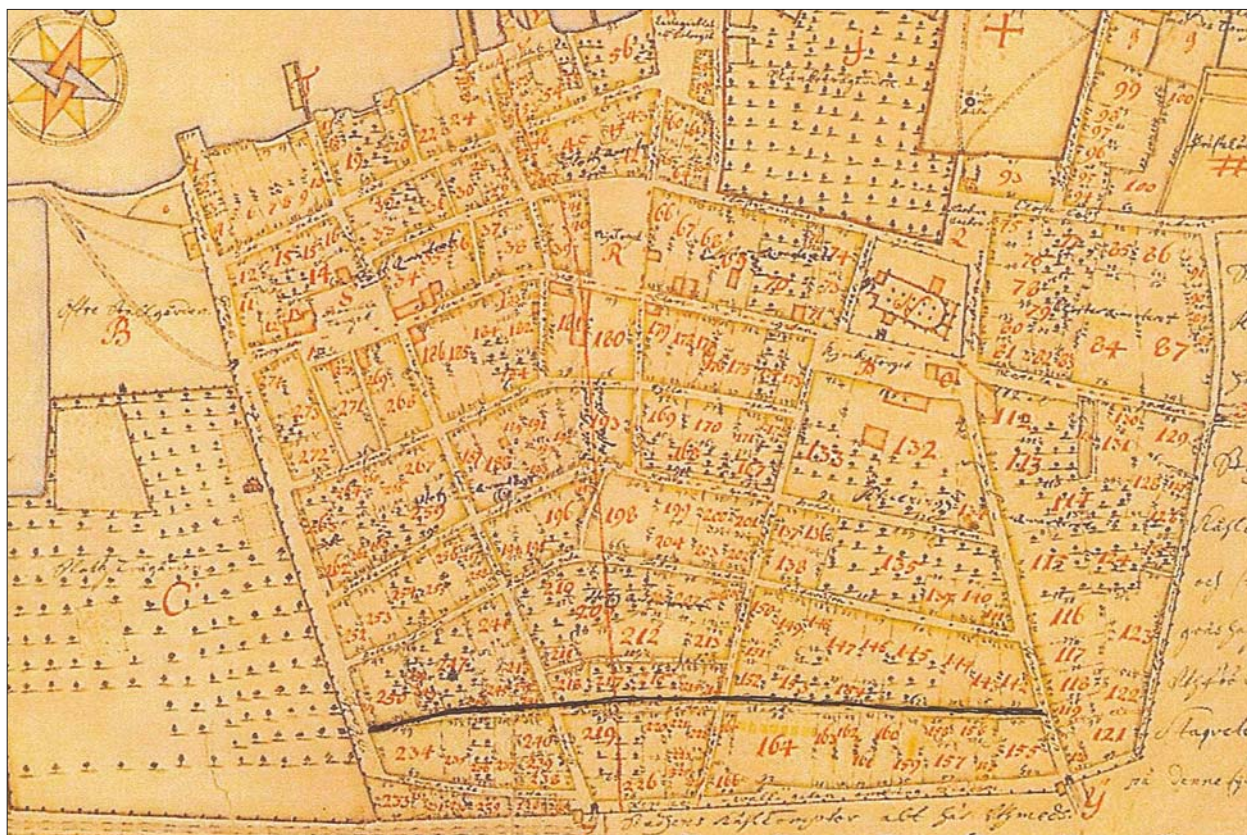
Vadstena är en av Sveriges yngre medeltida städer och fick sina stadsrättigheter år 1400. Kung Magnus testamenterade 1346 sin kungsgård till Birgittas blivande kloster. Efter hennes helgonförklaring vallfärdade stora pilgrimsskaror till Vadstena och birgittinklostret. Klostret ägde marken i staden och medborgarna fick arrendera tomterna. Förutom den mäktiga klosterkyrkan fanns en mindre sockenkyrka som byggdes om på 1400-talet. Idag finns enbart kyrkans torn kvar och det kallas Rödornet. På platsen för den

äldre kyrkans kor har en runristad häll påträffats som visar att Vadstena hade en kristen begravningsplats redan på 1000-talet. Biskopens hus, där han bodde vid sina besök i staden, ligger i prästgårdens trädgård. Staden har ett stort antal bevarade medeltida hus. Bland dessa finns bland annat Rådhuset, Mårten Skinnares hus, Udd Jönssons hus och inte minst Vadstena slott bevarade.

Orten hade emellertid stor betydelse avsevärt tidigare än så. Senast under 1200-talets första hälft fanns här en kungsgård och en romansk kyrka. Kungsgården kom att utgöra den ekonomiska grunden för instiftandet av birgittinerklostret år 1384. Klostret blev sedan katalysatorn för stadens senmedeltida expansion.

Staden var under medeltiden omgärdad av "stadens grop och plank" omnämnt redan på 1420-talet (Fritz 1984), detta var en djup vallgrav med en träplanksförsedd jordvall. Förhållandena kring stadens befästningar är utredda av Birgitta Fritz (Fritz 1984) och senare Rikard Hedvall (Hedvall 2002).

Stadens "grop och plank" löpte söder om Gropgatan och Backegatan, ca 6 m in i kvarteren söder om gatorna (Kv Köpmannen, Komministern och

Figur 3. På den detaljerade stadskartan från 1705 löper Grop- och Backegatorna näst längst söderut i staden. Ytterligare bebyggelse har tillkommit utanför och stadsgränsen löper ett kvarter utanför Grop/Backegatan. Längst i söder i Hovsgatans avslutning finns en port markerad vid den så kallade "Hovstullen".

Båtsmannen) och utgör anledningen till gatunamnet Groggatan. Under senare delen av medeltiden flyttades gränsen ut och löpte istället strax innanför de så kallade Rännevallsgatorna, söder om de ovan nämnda kvarteren. Stora delar av stadens södra utkant var dock obebyggda och användes in på 1700-talet istället till trädgårdsodling och kålgårdar.

Vid ett par tillfällen har mindre partier av gropen eller vallgraven påträffats och dokumenterats arkeologiskt (Hedvall 2002 sid 66-85). Första gången 1974 i Kv Köpmannens västligaste del då ett 3,5 m brett dike uppmättes (Hasselmo 1982 sid 35 och 61). 1998 uppmättes i Hovsgatan intill Kv Komministern ett 5 m brett dike (Björkhager i manus). Samma år uppmättes i Kv Båtsmannens västligaste del, mitt emot det i denna rapport aktuella schaktet i Backegatan, ett 5 m brett av 1 m djupt parti av ”gropen”. (Lindgren-Hertz 1999). Anläggningen var beläget 5 m söder om Backegatan och i kvarteret Båtsmannen 1.

Övriga tidigare undersökningar i Groggatan inkluderar en vattenläcka som uppstod 1993 i Hovsgatan, söder om korsningen med Groggatan (Slutredovisning Tagesson 1993). Lagerbilden visade en äldsta fas bestående av en rustbädd lagd på den opåverkade leran. Ovanpå denna fanns en stock, sannolikt från en kavelbro och över detta ett raseringslager. 2002 schaktades för telekabel i Groggatan och Hovsgatan, utan att kulturlager kom att beröras (Lindberg 2002).

I Backegatan schaktades för nedläggning av telekabel 1999 (Ternström 2201). Schaktet löpte från den av Lena Lindgren-Hertz undersökta ytan och 30 m österut. Till följd av schaktets ringa djup berördes endast omrörda massor av tegelkross och grus.

Syfte och frågeställningar

Syftet med förundersökningen var att styra de markgrepp som schaktningsarbetet innebar så att fornlämningen berördes i så liten omfattning som möjligt samt om möjligt utröna eventuella påträffade kulturlagers karaktär, omfattning och om möjligt datering av påträffad fornlämning. Om lämningarna hade en avsevärd omfattning skulle Länsstyrelsens kulturmiljöenhet kontaktas för vidare beslut i ärendet.

Den tänkta schaktsträckan var belägen i den medeltida stadens södra utkant. De tidigare undersökningarna i området har visat att det är oklart

hur långt ut bebyggelsen verkligen sträckt sig i detta område under medeltiden och när området blivit bebyggt. Frågeställningen blev därför om kulturlager skulle påträffas och i så fall vilken datering dessa hade.

Schaktet var dessutom planerat att grävas i anslutning till stadens historiskt kända försvarsverk från medeltid varför frågan om rester av detta skulle kunna påträffas var naturlig.

Metod och dokumentation

Den arkeologiska förundersökningen utfördes som schaktövervakning i samband med schaktningsarbetena. Påträffad fornlämning skulle undersökas genom handgrävning och dokumenteras med sedvanliga metoder såsom inmätning och handritning och foto-grafering.

Resultat

VA-schaktet var ca 440 m långt och sträckte sig från Slottsgatan i väster till Skänningegatan i öster. Inga rester av vallgrav, vallanläggning eller plank påträffades

Kulturlager påträffades och dokumenterades endast på två kortare sträckningar. Den ena i Groggatan mellan kvarteren Komministern 12 och Folkskolan 26, den andra i Backegatan mellan kvarteren Borgaren 4 och Båtsmannen 1 och 3.

Figur 4. Groggatan. Det gula rappade huset är kvarteret Komministern 12. Profil ritades här på båda sidor av schaktet. Profil 2 upprättades i Backegatan strax bakom det grå huset som syns längst bort i bild. Bild Olle Hörfors 2010.

Figur 5. Utsnitt ur Adresskartan med Grogatan (blå) och Backegatan (gul) och de dokumenterade schaktsträckningarna markerade (Rött).

Figur 6. Del av profil 2. I Bakgrunden bostadshuset i kvarteret Borgaren 4. De två kullerstenslagda gatunivåerna syns tydligast till höger i bild. Under den nedre syns lager 6 som är prickigt av kalkbrukssplint. Foto Anna Börjesson, ÖLM.

I Gropgatan upprättades en profilritning i skala 1:20 på en fem m lång sträcka. Profil 1 vette mot söder och kvarteret Komministern 12. Schaktet grävdes till ett djup av 1,2-1,3 m under nuvarande gatunivå. Kulturlagrens botten påträffades inte.

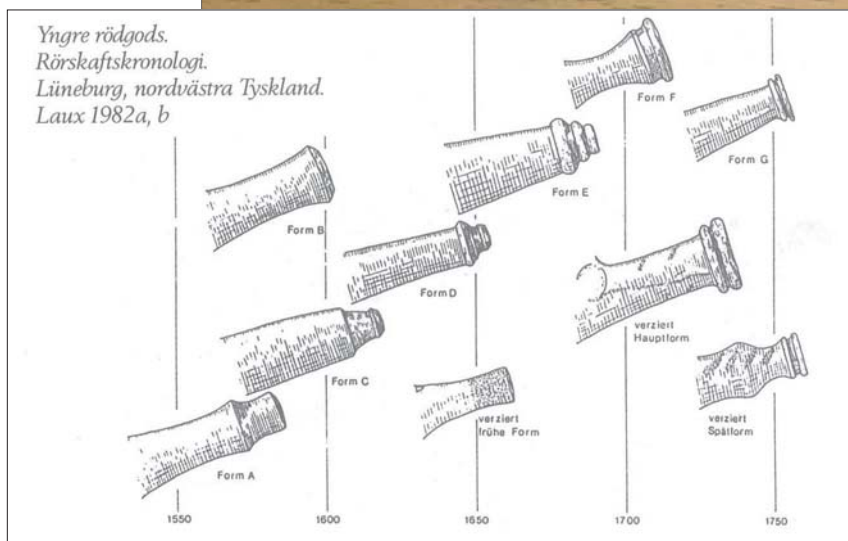
I profil 1 var lagerföljden störd av en äldre nedgrävning av en elkabel och bevarade lager dök upp först på ett djup av 0,8 m under gatunivån. Här låg en delvis bevarad kullerstengata, A2, överst i lagerbildningen. Under denna låg två blandade lager innehållande sand, lera, tegelkross mm av fyllnadskaraktär. I botten påträffades vad som uppfattades som ett tomtgränsdike, A1.

I Backegatan upprättades profil 2 i samma skala. Profilen vette in mot kvarteret Borgaren 4. Här fanns direkt under den grusade gatan en kullerstengata, A1. Ytterligare en relativt fragmentarisk kullerstengata, A2, påträffades på ett djup av ca 0,6 m under

nuvarande gatunivå. Mellan de båda gatunivåerna fanns ett fyllnadslager innehållande tegelkross och bränd lera. Delvis omblandad med och delvis under den undre gatunivån fanns ett kulturlager bestående av mörk, något sotig och fet jord, lager 5. Lagret innehöll enstaka sten, obrända ben, keramik och tegelkross. Här tillvaratogs två skärvor yngre rödgods-keramik.

Underst framkom två lager av mörk, brunaktig och fet jord, med inslag av obrända ben. Det övre av dessa lager, lager 6 innehöll kalkbrukssplint vilket det under inte gjorde.

I lager 5 tillvaratogs två skärvor yngre rödgods. Ett rörskaft till en gryta i klarglaserat BII:4:godset och en skärva med spår av vitlersdekor i BII:4 gods. Rörskaftet kan dateras till tidigt 1600-tal eftersom det tillhör typ D enligt schemat nedan.

Figur 7. Rörskaft till gryta, av typ D enligt Elfwendahls (1999) rörskaftskronologi (t v).

Referenser

- Björkhager V 2001b. Kv Folkskolan 35-37. Arkeologisk förundersökning. Kv Folkskolan 35-37. RAÄ 21 Vadstena stad och kommun Östergötlands län. Rapport ÖLM 2002:40
- Elfwendahl M 1999 Från skärva till kärl. Ett bidrag till vardagslivets historia i Uppsala. Lund studies in medieval archaeology 22.
- Feldt A-C 2001 Kv Folkskolan 31 Arkeologisk förundersökning Kv Folkskolan 31 Vadstena stad och kommun Östergötlands län. Rapport ÖLM 2001:37
- Hasselmo M 1982 Vadstena. Rapport Medeltidsstaden 36. RAÄ och SHM 1982
- Hedvall R 1999. Ursprungstopografi och eftermedeltida stadslager vid stadens vallgrav. Kvarteret Folkskolan 24 (efter avstyckning nr 40). Vadstena stad och kommun, Östergötland. Rapport UV-Öst 1999:29
- Hedvall R 2002. Bebyggelsen i staden-ur Arkeologi i Vadstena . Nya resultat med utgångspunkt i fynden från kvarteret Sanden. RAÄ-UV skrifter 46.
- Hörfors O 2009a Hovsgatan. Arkeologisk förundersökning 1997 Hovsgatan. Fornlämning 21 Vadstena stad och kommun Östergötland. Rapport ÖLM 2009:89
- Hörfors O 2009b Sex schakt i Kvarteret Folkskolan Arkeologisk förundersökning 1997 Kv Folkskolan Fornlämning 21 Vadstena stad och kommun Östergötland. Rapport ÖLM 2009.
- Lindberg M 2002 Groggatan. Rapport. Arkeologisk förundersökning RAÄ 21 Groggatan och Hovsgatan Vadstena stad och kommun Östergötlands län. Rapport ÖLM 2002:6
- Lindgren-Hertz L 1999. Stadens grop vid Groggatan. Kv Båtsmannen 1, Vadstena stad och kommun. Östergötland. Arkeologisk förundersökning. Rapport ÖV-Öst 1999:7. Linköping.
- Karlsson E. 2008. Kv Båtsmannen 19. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 21. Kv Båtsmannen 19. Vadstena stad och kommun. Östergötlands län. Rapport ÖLM 2008:21.
- Tagesson G. 1993. Kv Båtsmannen 5. Rapport. Arkeologisk förundersökning juli 1993. Fornlämning nr 28. Vadstena, Östergötland.. Rapport ÖLM.
- Ternström 2001 Backegatan/Kv Båtsmannen 3. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 21 Vadstena stad och kommun Östergötlands län. Rapport ÖLM 2001:61

Tekniska uppgifter

Område	Gropgatan och Backegatan
Fastighetsbeteckning	Gropgatan och Backegatan
Socken	Vadstena St:Per
Kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnr	RAÄ 21
Ekonomiska kartans blad	8E6j (084 69 Vadstena)
Koordinater	Mittkoordinat X-6480665 Y-1446756
Koordinatsystem	RT 90 2,5 gon V
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll
Länsstyrelsens dnr	431-1641-06
Länsstyrelsens beslut	2006-08-16
Länsstyrelsens handläggare	Carin Claréus
ÖLM dnr	50/06
Projektnummer	530448
Uppdragsgivare	Vadstena kommun Gatu- VA- och parkarbeten Göran Åhäll
Kostnadsansvarig	Vadstena kommun
Projektledare	Anders Lundberg
Fältarbete	Anna Börjesson
Rapport	Olle Hörfors
Fältarbetstid	2006-11-06 -- 07
Fynd	ÖLM C 4527:1-2
Foto filmnr	Digitala foton.
Analyser	-
Grafik	Johan Levin
Renritning	Johan Levin
Grafisk form	Johan Levin
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2010:74 © Östergötlands länsmuseum

Bilaga 1. Lager- och anläggningslista

Profil 1

1. Tegelsättning till skydd för elledning
2. Fyllningslager
3. Tegelkross, kalkbruk, kol och sot, prickigt
4. Gråbrun sand, enstaka tegel, enstaka järn
5. Lera flammigt, grusig enstaka tegelkross
6. Gatunivå av 0,1 m stora kullerstenar, A2

A1. Tomtgränsdike.

A2. Gatuläggning av 0,1 m stor sten

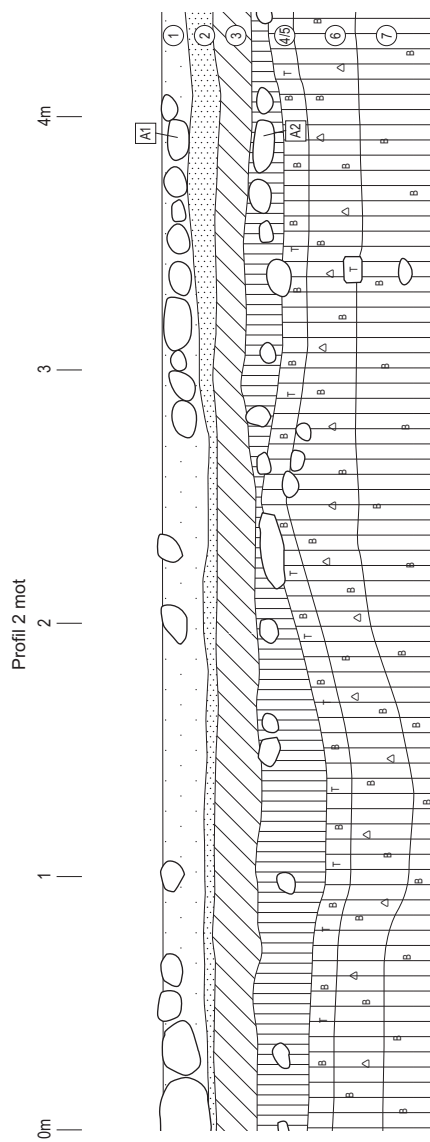
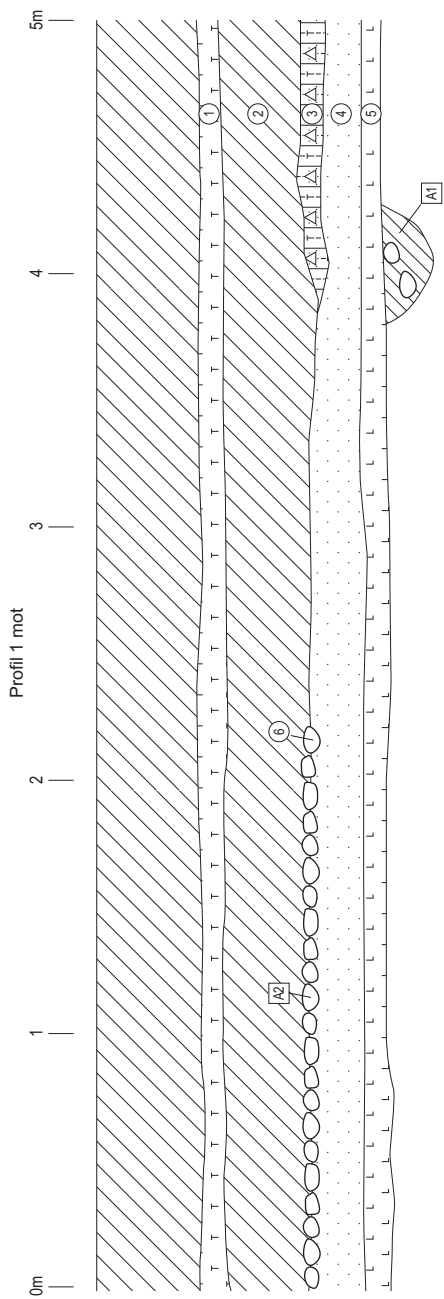
Profil 2

1. Gatläggning av 0,1-0,2 m stora kullerstenar, A1
2. Sättsandslager till A1
3. Fyllnadslager, tegelkross, bränd lera
4. Gatunivå av 0,1-0,25 m stor kullersten. Fragmentarisk, A2 nivån blandad med lager 5
5. Mörk, något sotig och fet jord. Enstaka sten, obrända ben, keramik och tegelkross
6. Mörk, brunaktig och fet jord, inslag av kalksten och obrända ben
7. Som ovan, utan inslag av kalk

A1. Gatläggning av 0,1-0,2 m stora stenar

A2. Gatunivå av 0,1-0,25 m stor kullersten.
Fragmentarisk

Dnr 50/06:1

Grop- och Backegatan
 Vadstena stad och
 kommun, Ög
 RAÅ 21
 Profilirning
 Skala 1:20
 Dnr 50/06
 2006-11-06 -- 07 Anna Börjesson
 Renritning Johan Levin

Bilaga 3. Fyndlista

Inv nr ÖLM C4527									
Nr	Koord	Lager	Sakord	Material	Ant	Fr	Vikt	Mått	Kommentar
1	Profil 2	5	Kärl	BII:4	1	F		7	Grythandtag, klarglasyr, tidigt 1600-tal
2	Profil 2	5	Kärl	BII:4	1	F	21,2	5	Vitlersdekor
21	F19	5	Beslag	Järn	1	I	51	70	

Efter tillstånd från Länsstyrelsen Östergötland genomförde Östergötlands länsmuseum i november 2006 en arkeologisk förundersökning i Grop- och Backegatorna i Vadstena. Anledningen var nedläggande av nya och ersättande av gamla VA-ledningar.

Gatorna ligger strax norr om Vadstenas medeltida södra befästningslinje, stadens "grop och plankor". Trots att den grävda sträckan var över 440 m lång kunde endast två 5 m långa sträckningar med bevarat kulturlager dokumenteras. En i östligaste delen av Groggatan och en i västligaste delen av Backegatan. I båda fallen dokumenterades äldre kullerstensgator och i Backegatan ett minst 0,6 m tjockt kulturlager innehållande byggavfall, animalieben och BII:4 keramik. En skärva kan dateras till tidigt 1600-tal.

Inga rester efter någon försvarsanläggning påträffades.